

LBRIS

We know
books

JOSEPHINE
QUINN

OCCIDENTUL

O istorie de 4 000 de ani

Traducere din limba engleză
GABRIEL TUDOR

LITERA
București

Civilizația noastră este o țesătură imensă, în care sunt amestecate elemente foarte diferite, în care rapacitatea nordică este reconciliată cu legea romană, iar noile convenții burgheze se combină cu rămășițele unei religii siriace. Într-o astfel de țesătură, este inutil să cauți un fir care a rămas pur, virgin și neinfluențat de alte fire din apropiere.

JAMES JOYCE,

Irlanda, insula sfinților și a înțelepților, 1907

Melanj, amestecătură, puțin din asta și puțin din cealaltă, acesta este modul în care noul intră în lume.

SALMAN RUSHDIE,

Cu bună-credință, 1990

CUPRINS

<i>Note pentru cititor</i>	9
<i>Introducere</i>	11
1. O singură pânză	25
2. Palatul lui Minos	37
3. Căile chihlimbarului	57
4. Marea în erupție	71
5. Camarazi de război	89
6. Orașul alfabetului	105
7. Schimbare de regim	121
8. Nu sunt slujitorul tău	139
9. Printre coloane	151
10. Inventarea Greciei	169
11. Mediterana asiriană	187
12. Cel care a văzut adâncul	205
13. Fluviul amar	219
14. Regele regilor	235
15. Versiunea persană	247
16. Gândirea continentală	261
17. Despre elefanți și regi	275
18. Nori în Apus	291
19. Lupta pentru libertate	309
20. Roma, oraș deschis	329
21. Alizee	347
22. Drumurile sării	365

23. Ascensiunea barbarilor	381
24. Regii lumii	399
25. Părintele Europei	413
26. Mișcarea de traducere	431
27. Semnul crucii	447
28. Kakila wa-Dimna	469
29. Tărâmul întunericului	485
30. O lume nouă	503
<i>Note</i>	507
<i>Mulțumiri</i>	639
<i>Indice</i>	643

NOTE PENTRU CITITOR

Într-o carte despre atâtea oameni și atâtea locuri, limbi și scrieri, consecvența convențiilor ortografice este imposibilă. Scopul meu a fost de a evita distragerea inutilă a atenției, și de aceea folosesc adesea denumiri care sunt mai curând familiare decât strict corecte – îmi cer scuze în avans celor care știu mai bine. De asemenea, prefer să identific oamenii după originea lor geografică, mai degrabă decât după o presupusă etnie, ea însăși adesea creată de străini sau chiar de istorici moderni, iar pentru claritate prefer concretul abstractului – deci, de exemplu, voi folosi „Asia de Vest” în loc de „Orientul Apropiat”. Folosesc î.e.n. (înaintea erei noastre) și e.n. (era noastră), mai degrabă decât î.Hr. (înainte de Hristos) și d.Hr. (după Hristos), grație obișnuinței și instruirii științifice, dar și pentru a evita expresia partizană *anno Domini*. De asemenea, insist asupra faptului că acest sistem de notare încă se referă nu la o epocă cu adevărat „comună”, ci la una „creștină”. Scriu cu majuscule Vestul, Estul, Nordul și Sudul atunci când mă refer la ele ca la niște concepte mai degrabă decât ca la puncte cardinale. Traducerile îmi aparțin, cu excepția cazului în care este menționat altfel.

O SINGURĂ PÂNZĂ

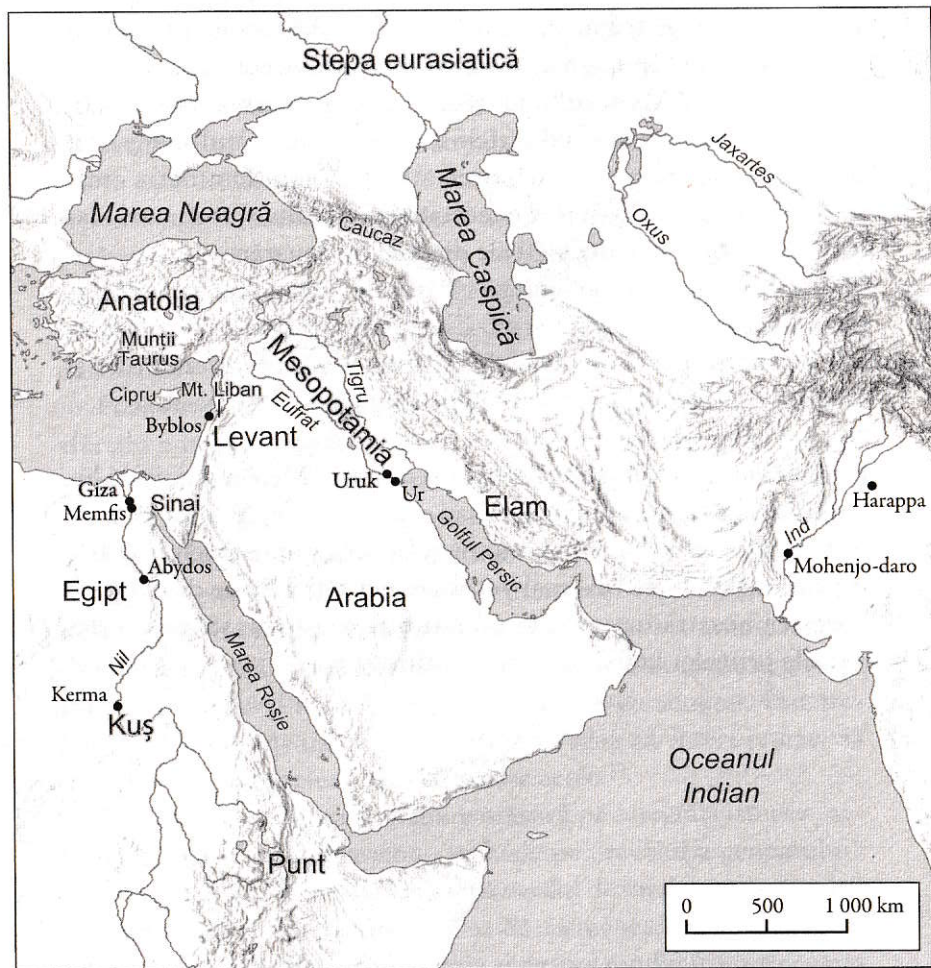
BYBLOS, CCA 2000 Î.E.N.

Este imediat după răsăritul soarelui, într-o dimineață caldă de acum aproximativ 4 000 de ani. Suntem în portul Byblos, construit pe un promontoriu, la poalele pantelor înverzite și răcoroase ale Muntelui Liban. Bărcile au ieșit deja la pescuit, iar docurile sunt pline de viață: barjele sosesc de la corăbiile de negoț care au ancorat cu o seară înainte, tinerii glumesc în timp ce încarcă o șaretă de măgari plină cu saci și coșuri și, la sud de zidurile de piatră ale orașului, plutele încărcate cu trunchiuri de copaci alunecă pe râu, spre coastă. Deasupra portului se înalță un templu nou, cu un turn care îi ghidează pe marinari către un loc sigur de acostare și cu ancore încastate în scări și în ziduri pentru a aduce noroc.¹ Locuitorii acestui orașel compact și strălucitor își onorează datoria față de mare.

La câțiva kilometri în larg, un frumos velier, mai mare decât celelalte corăbii, este ancorat în apele puțin adânci. Vânturile din nord-vest au slăbit în ultimele săptămâni, temperatura scade și acum vasul își așteaptă pasagerii și echipajul.

Comerțul i-a purtat pe acești oameni pretutindeni într-o rețea de orașe și imperii, artizani și poeți – o rețea cu rădăcini în văile fluviale din Egipt și vestul Asiei, dar conectată la o lume mai vastă. Ei vorbesc mai multe limbi și, dacă i-am fi întâlnit seara trecută, ne-ar fi putut spune câteva povești, la un pocal sau două din excelentul vin local.

Unul dintre comercianți a navigat de-a lungul coastei și a urcat pe Nil, trecând pe lângă peste o sută de morminte piramidale

1. Lumea din jurul orașului Byblos, în mileniul III î.e.n.

construite de regii-preoți egipteni, pentru a face afaceri într-un oraș din mijlocul deșertului, numit Kerma – capitala bogatului zăcămintă aurifer din sud, pe care egiptenii îl numeau Kuș. De acolo a traversat Sahara Orientală până la Marea Roșie, unde s-a alăturat unui convoi de corăbii care se îndreptau spre sud, spre cornul Africii, în căutare de fildeș, abanos, tămâie și aur.

Alți doi neguțători au făcut lungă călătorie cu caravane de măgari spre Mesopotamia. Mai întâi s-au îndreptat spre nord, traversând munții prin Valea Akkar, străjuită în prezent de castelul cruciat Krak des Chevaliers, apoi spre est, pe terenuri mai plate, spre Eufrat. Unul a continuat să meargă pe uscat până la Tigru, pentru a împărți, potrivit tradiției, pâinea cu oamenii care merse-seră spre sud, prin Caucaz, conducând cai frumoși și încărcăți cu blănuri, și care i-au povestit despre o câmpie aflată mai spre nord, atât de întinsă încât un călăreț avea nevoie de luni întregi pentru a o străbate. Celălalt și-a expediat mărfurile pe Eufrat până în orașul fortificat Ur, chiar la nord de coasta Golfului Persic, un port mult mai mare decât Byblos.

Acolo a vizitat incinta sacră din nord-vestul orașului dedicată zeului lunii Nanna și consoartei sale Ningal, plină de temple și curți, birouri guvernamentale și adăpostind și marele palat regal. În colțul cel mai îndepărtat, el a urcat scara triplă a noului zăcămintă, un templu-munte în trepte construit din smoală și cărămidă; din vârf, a privit corăbiile care plecau spre Arabia și coasta indiană și se întorceau încărcate cu aramă și pietre prețioase. Jos, în port, a discutat cu un bătrân, care fusese trimis în Golf de pe Indus cu zeci de ani înainte pentru a conduce afacerile comerciale ale familiei sale, și i-a ascultat poveștile despre o mare vale verde, situată departe spre est, cu ciudate vite cu cocoasă și cinci orașe uriașe construite din cărămizi de lut roșu, arse în cuptor.²

Conversația purtată în acea seară la Byblos ne poartă într-o lume vastă, conectată, în continuă schimbare, plină de călători pentru care gândirea civilizațională n-ar avea prea mult sens. Când echipajul pleca în zori, se îndrepta într-o nouă direcție, spre apusul

soarelui. Dar înainte de a-i urma și noi trebuie să ne întoarcem la început, pentru a afla cât de mult depinde istoria omenirii de contactul uman și cum au ajuns oamenii atât de departe.

Ei s-au căutat întotdeauna unii pe alții, chiar și la nivel de specie: ca urmare a unor astfel de întâlniri – prietenoase sau nu – europenii au cu toții un procent mic, dar semnificativ, de moștenire neanderthaliană în genele lor, iar ADN-ul a cel puțin trei alte specii umane arhaice supraviețuiește în populațiile moderne.³ De îndată ce *Homo sapiens* a înlocuit alte varietăți pe întreaga planetă, a continuat să meargă – și uneori să și vâslească. Vânătorii-culegători s-au deplasat odată cu prăzile lor și cu succesiunea anotimpurilor și au călătorit pentru a se găsi unii pe alții, construind împreună megaliti misterioși în Munții Taurus și sărbătorind în săli clădite din oase de mamut de-a lungul Niprului și Donului.⁴ Au făcut schimb de materii prime: oamenii din Cipru și de pe malul Mării Roșii au obținut obsidian, o sticlă vulcanică dură și strălucitoare din care se obțineau unelte de tăiere excelente, din Anatolia Centrală. De asemenea, au făcut schimb de informații tehnice: noile modele de vârfuri de săgeți s-au răspândit rapid într-o zonă vastă, din Mesopotamia până în Siria.⁵

Pe măsură ce clima globală se stabilizează și se încălzește, la sfârșitul erei glaciare, adică acum 12 000 de ani, schimbul a devenit și mai important în așa-numita „Semilună Fertilă” (care, de fapt, arată mai degrabă ca un bumerang). Acolo, în noile condiții temperate, abundența vânatului și a plantelor sălbatice locale a determinat primele experimente agricole. Pionierii au luat ierburi sălbatice locale cu semințe mici, ușor de împrăștiat și, prin selecție atentă și repetată, le-au determinat să producă grâne mari, bine fixate, mai ușor de recoltat, mâncat și transformat în făină de către oameni, dar care acum aveau nevoie de intervenția umană pentru a se înmulți.⁶ O altă formă de reproducere selectivă a transformat animalele sălbatice în slujitori ai omului: de-a lungul unei întinse perioade de timp, lupii au fost domesticiți și transformați în câini, pentru a fi tovarăși de vânătoare, și o specie de bovină sălbatică,

numită bour, a fost transformată în vaci, mistreții în porci, iar oilor li s-a eliminat, treptat, agresivitatea naturală.^{7*}

Agricultura necesita un stil de viață mai sedentar, dar încă depindea de contact și comunicare. Fiecare domesticire a avut loc într-o anumită zonă a Semilunii Fertile – grâul, vitele și oile în zonele mai înalte din nord, orzul și porcii în diferite zone la vest de Eufrat, iar caprele în ceea ce este acum Iranul. Dar în jurul anului 7000 î.e.n, toate rasele noi se regăsesc în întreaga regiune.⁸ Acest lucru a implicat mai mult decât un simplu schimb de semințe și de animale: oamenii au trebuit să își explice reciproc cum să semene, să cultive, să recolteze și să gătească noile plante și cum să crească, să hrănească și să îngrijească noile animale.

Exploatarea unei game mai largi de culturi și de animale a redus considerabil riscurile stilului de viață agricol, dependent de starea vremii și de zei. Probabil că agricultura nu atrăgea chiar pe toată lumea: este o muncă mai grea decât vânătoarea și culesul, iar o forță de muncă sedentară înseamnă un teren propice pentru bolile infecțioase. Dar rentabilitatea favorizează creșterea populației, care încurajează migrația în căutarea de noi terenuri. Începând cu mileniul al VII-lea î.e.n., agricultura s-a extins într-o mare parte a lumii. Fermierii și-au dus animalele, semințele și abilitățile în sud, în Egipt, în est, în Iran și în Valea Indusului, în nord, în Anatolia, și de acolo, spre vest, în Europa. Ei s-au stabilit oriunde hazardul și inventivitatea umană au putut susține culturile și în detrimentul oamenilor care până atunci vânaseră și crescuseră turme pe noile câmpuri.

Cele mai reușite experimente au avut loc în văile secetoase ale marilor fluvii din Mesopotamia, „țara dintre fluvii“, aflată chiar în interiorul arcului Semilunii Fertile. Cultivarea bogatelor soluri aluvionare dintre Tigru și Eufrat a necesitat construirea unei rețele complexe de canale și șanțuri, iar fermierii au fost răsplătiți

* Bourul avea până la doi metri înălțime și cântărea până la 1 000 de kilograme, avea omoplații lați și coarne lungi și curbate. Ultimul supraviețuitor din această specie a fost împușcat în Polonia în secolul al XVII-lea e.n. (n.tr.)

cu recolte spectaculoase. Aceștia puteau acum să cultive suficientă hrană pentru a-i sprijini pe alții să devină olari, preoți sau administratori, iar prin mileniul al V-lea î.e.n. au apărut și primele orașe. La sfârșitul mileniului al IV-lea î.e.n., Uruk, pe Eufrat, era un adevărat oraș cu o suprafață de 250 de hectare – aproximativ de mărimea cartierului londonez Soho – cu canale, temple și o populație cuprinsă între 20 000 și 40 000 de persoane.^{9*}

Cerințele administrative legate de gestionarea unui teritoriu agricol extins dincolo de zidurile orașului au însemnat că Uruk a dezvoltat, de asemenea, primul sistem cunoscut de greutate și măsuri standard, bazat pe sarcina pe care un om obișnuit o putea purta (un talant) și pe lungimea antebrațului său (un cot).¹⁰ Tot aici apare și prima scriere. Inițial, acesta era doar un sistem de numărare – cercuri pentru zeci, linii pentru unu –, dar ulterior scribii au adăugat pictograme pentru a arăta ce se număra. Spre sfârșitul mileniului al IV-lea, ei au extins acest cod pentru a înregistra limba locală și apoi literatura în semne imprimabile pe tăblițe de lut cu o pană ascuțită și cunoscute acum sub numele de cuneiforme, de la latinescul „în formă de pană“.^{11**}

La mijlocul mileniului al III-lea î.e.n., sudul Mesopotamiei era acoperit de un mozaic de orașe, unele cu zeci de mii de locuitori, conduse de regi. Putem spune o poveste similară despre Egipt, unde agricultura a apărut pe Nil în mileniul al VI-lea î.e.n. Și aici a fost nevoie de o tehnologie complexă de irigații pentru a capta și a devia inundațiile anuale ale fluviului, iar randamentele au fost din nou impresionante. La sfârșitul mileniului al IV-lea, de-a lungul Nilului au apărut orașe mari, iar în jurul anului 3000 î.e.n.

* Un hectar are 100 × 100 de metri, adică aproximativ aceeași dimensiune ca un teren de rugby și echivalentul a 2,5 acri.

** Sumeriana, prima limbă scrisă din lume, nu este înrudită cu nicio limbă care a supraviețuit până la noi. La fel ca multe limbi ulterioare, aceasta funcționa pe baza unor „genuri“ gramaticale, care, însă, nu erau masculin, feminin și neutru; în schimb, vorbitorii sumerieni își organizau lumea în oameni (inclusiv zei) și non-oameni (inclusiv animale).

comunitățile din Egiptul de Sus și de Jos s-au reunit sub conducerea dinastiilor „Vechiului Regat“, care au scris în hieroglife, au construit piramidele și au condus peste un milion de oameni.

Aceasta este o poveste atât de familiară încât poate suna ca un destin: primele trepte pe scara progresului asamblate în secolul al XVIII-lea, prin care vânătorii devin păstori, devin fermieri, construiesc orașe și dobândesc conducători, reguli și instituții: pe scurt, civilizație. Dar, de fapt, ea dezvăluie lacunele din narațiunea tradițională a dezvoltării personale.¹² Ca și comunitățile anterioare, mai mici, regatele Mesopotamiei și Egiptului nu s-au format singure. Și nici nu au fost singurele societăți de interes în această epocă.

Chiar și primele orașe trebuiau să importe materiale de construcție – lemn, piatră și metale – de departe, creând legături economice între regi, mineri și tăietori de lemne întinse pe mii de kilometri. Iar în mileniul al III-lea î.e.n., inventarea bronzului a inaugurat o nouă eră a schimburilor regulate pe distanțe lungi. Fierarii antici au creat acest nou material prin combinarea cuprului cu un aliaj pentru a obține un metal mai rezistent și mai dur, cu un punct de topire mai scăzut, care permitea turnarea mai ușoară și tășuri mai ascuțite.¹³ Curând, bronzul a început să fie utilizat pentru orice, de la vase de gătit și ornamente la arme și armuri, dar a avut un cost. Cuprul în sine este greu de găsit în afara regiunilor muntoase, iar bronzul de bună calitate era aliat cu cositor, un element foarte rar, de fapt, între coastele Atlanticului și Asia Centrală, de unde era procurat de elamiți – „munteni“ în limba sumeriană – din sud-vestul Iranului, care îl furnizau apoi Mesopotamiei și ținuturilor de dincolo de aceasta.¹⁴

* * *

Călătoriile și comerțul la o scară din ce în ce mai mare au necesitat noi moduri de transport, care au fost și ele importate din alte părți, nu de către cultivatorii din faimoasele „civilizații“ antice ale Egiptului și Mesopotamiei, ci de către păstorii din nord și din sud: roata și măgarul.

Roata s-a impus mai întâi pe câmpia rece și înverzită a stepii eurasiatice, care se întinde pe mii de kilometri din Manciuria până în nordul Mării Caspice și al Mării Negre. Neteș și cu puține râuri de traversat, peisajul invită la călătorii pe distanțe lungi, la fel ca și clima. Bovinele și oile puteau asigura hrana și îmbrăcămintea, dar pentru transportul de obiecte mai grele singurele opțiuni erau ori rostogolirea lor pe un șir de bușteni, ori tragerea pe o sanie, ideal cu ajutorul boilor.

Situația s-a schimbat odată cu inventarea roții, în jurul anului 3500 î.e.n. și, mai important, a osiei. Mii de căruțe cu roți au fost găsite în mormintele din stepă datând din mileniul III-lea î.e.n.¹⁵ Aceste roți timpurii erau făcute din lemn masiv, tăiat nu transversal, prin trunchiul copacilor, ca felii care ar fi fost slabe și inegale, ci dintr-o scândură longitudinală. Asemenea roți erau ideale pentru căruțele trase de boi, iar până la sfârșitul mileniului al IV-lea au ajuns în Mesopotamia, unde erau folosite și pentru a produce obiecte de ceramică – sub forma „roții olarului“.¹⁶

Însă roțile din lemn sunt o opțiune doar dacă există suficient lemn de tipul potrivit și animalele capabile să tragă poveri. Păstorii de vite din estul Saharei și Cornul Africii nu aveau nici una, nici alta, dar studii genetice recente sugerează că aceștia au îmblânzit asinul sălbatic african în mileniul al IV-lea pentru a crea în cele din urmă o nouă specie – măgarul.¹⁷ Prin anul 3000 î.e.n. acest animal a ajuns în nordul Egiptului, unde venerația pe care a inspirat-o pe bună dreptate poate fi văzută în ritualurile funerare elaborate dedicate celor zece măgari din orașul Abydos.¹⁸ Spre deosebire de un cal sau un bou, măgarul este un companion care necesită puțină întreținere. Este ușor de dresat și de îngrijit, are picioare stabile pe teren accidentat, mănâncă orice, poate sta fără apă timp de mai multe zile și poate transporta până la o treime din greutatea sa.¹⁹

În total, această povară este, desigur, mai mică decât cea care se putea încărcă într-o căruță trasă de un bou, dar pentru transportul pe distanțe lungi, est-africanii aveau Nilul, un fluviu care curge rapid spre nord, în timp ce vânturile predominante suflă dinspre sud.

Acest lucru a făcut din Nil un laborator ideal pentru o altă tehnologie nouă care permitea deplasarea eficientă de-a lungul fluviului, în ambele direcții. Reprezentările de bărci cu pânze apar pentru prima dată la sfârșitul mileniului al IV-lea, pe obiecte fabricate în nordul Kușului, apărând curând și în Egipt.²⁰

La început, navigația trebuie să fi fost limitată la fluviu: vecele reprezentate în aceste imagini timpurii sunt așezate mult prea în față pentru a permite manevrarea în ape deschise. Măgarii au ajuns mai departe: semnul cuneiform pentru „măgar“ apare pe tăblițe la sfârșitul mileniului al IV-lea în Uruk și tot aici au fost descoperite rămășițe ale acestor animale, datând din mileniul al III-lea.*

Mările periculoase, munții impenetrabili și deșertul arid încă obstrucționau contactul direct între văile fluviilor agricole din Egipt și vestul Asiei. În schimb, legăturile se realizau pe o rută mai adăpostită, dar mult mai lungă și mai indirectă, prin porturile, câmpiile și munții din vestul Levantului, o fâșie îngustă de coastă străjuită de munții Libanului, care a făcut întotdeauna legătura între est și vest, nord și sud.

Primele călătorii prin Levant au avut loc pe uscat. Acei măgari trebuie să fi străbătut peninsula Sinai și coasta Levantului înainte de a se întoarce în interior, spre fluvii.²¹ Cu toate acestea, chiar și conexiunile lente și indirecte pot avea efecte spectaculoase, putând constitui o explicație pentru sistemul de scriere apărut în Egipt la sfârșitul mileniului al IV-lea, numit în prezent hieroglific, de la grecescul „scriere sacră“. Din punct de vedere formal, acest sistem nu are nicio legătură cu cuneiformele mesopotamiene, însă apariția limbajului scris pentru prima dată în lume, mai mult sau mai puțin în același timp, în două locuri diferite, ar fi o coincidență remarcabilă.

Această legătură s-a accelerat la mijlocul mileniului al III-lea, pe măsură ce tehnologia de navigație a Egiptului s-a dezvoltat și navele egiptene au început să exploreze Mediterana. În jurul

* Dimpotrivă, egiptenii au folosit foarte puțin roata, la fel și bronzul.

anului 2600 î.e.n., înregistrările egiptene încep să documenteze comerțul maritim regulat cu porturile levantine.²² Un secol mai târziu, sculpturile egiptene înfățișează corăbiile maritime cu vele și instalații care ar fi putut face față vântului și valurilor.

Sculpturi și imagini ale ambarcațiunilor cu vele încep să apară și în siturile din Golful Persic la mijlocul mileniului al III-lea. Nu există nicio dovadă a navigației în jurul Peninsulei Arabice până în mileniul I î.e.n., iar imaginile ambarcațiunilor mesopotamiene și egiptene timpurii sugerează că acestea nu se bazau pe același model – dar, la fel ca în cazul scrierilor hieroglifice, chiar și rapoartele indirecte despre velierele care navigau pe mare dintr-o zonă ar fi putut să le dea o idee bună oamenilor din cealaltă.²³

Oricum ar fi apărut, navigația a oferit și comercianților de aici acces la lumi noi. În jurul anului 2400 î.e.n., mormintele bogate descoperite în portul Ur se umplu cu pietre exotice din locuri îndepărtate: lapis lazuli din Afganistan și turcoaz din Uzbekistan, precum și cornalină din Valea Indusului, unde fermierii creaseră peisaje urbane imense cu cetăți fortificate, rețele de străzi, băi monumentale și canalizări conectate la fiecare casă.²⁴

* * *

Revenind la Mediterana, Byblos era principalul port pentru corăbiile din Egipt care se îndreptau spre nord – într-o asemenea măsură încât, în documentele egiptene, toate navele cu pânze care navigau pe mare sunt numite „nave Byblos“, chiar și atunci când erau construite la Marea Roșie pentru a naviga spre sud, spre minele de aur ale regatului Punt din Cornul Africii.²⁵ Încărcătura principală care se întorcea spre sud de la Byblos era întotdeauna lemnul de cedru, dur și durabil, tăiat din munții Libanului. Acesta era folosit pentru amenajarea mormintelor și templelor egiptene, precum și pentru construirea ambarcațiunilor egiptene, inclusiv a barjei funerare de patruzeci de metri lungime a regelui Khufu (Cheops), care a fost îngropată lângă Marea Piramidă de la Giza.²⁶

Pe baza acestei relații speciale, Byblos s-a dezvoltat dintr-un mic sat de coastă, construit în jurul unui izvor natural, într-un port debordând de viață și cu o varietate de stiluri, bunuri și inscripții egiptene, unde imaginile divinității locale, Stăpâna din Byblos, o descriau ca pe o versiune a zeiței egiptene Hathor.²⁷

Chiar dacă navele soseau cu regularitate și erau destule persoane care cunoșteau locurile și putea oferi îndrumări, perfecționarea în arta navigației în sine le-a luat, probabil, ceva timp marinarilor din Byblos: trebuie să înveți, în primul rând, cum să echipezi navele, precum și cum să le construiești, ceea ce implică fabricarea frânghiilor și a velelor, precum și tâmplăria.²⁸ Apoi, mai există problema manevrării acestora. Până la jumătatea mileniului al II-lea î.e.n., ambarcațiunile cu vele nu aveau chile, care să le mențină stabile pe mările puternice, și aveau o singură pânză pătrată, ceea ce însemna că aveau nevoie de un vânt din larg pentru a părăsi portul și de un vânt lateral sau de urmărire pentru a avansa – deși utilizarea vâslelor trebuie să fi fost, fără îndoială, de ajutor.²⁹

Totuși, în cele din urmă, locuitorii din Byblos și din porturile învecinate au început să își construiască propriile corăbii și să dezvolte tehnici de navigație spre vest, pe o mare bătută de vânturi dinspre apus. Acest lucru a însemnat mult mai mult decât îmbunătățiri progresive ale abilităților și tehnologiei maritime: a marcat un nou început. Corăbiile cu pânze pot parcurge 100–150 de kilometri pe zi, de două sau trei ori mai mult decât cea mai rapidă canoe sau barcă cu vâsle, cu mult mai puțin efort, cu mai mult spațiu pentru încărcătură și cu o formă mai stabilă.³⁰ Contacte peste Marea Mediterană se produsese și dispăruseră timp de milenii, dar acum, odată cu introducerea pânzelor, s-au menținut.

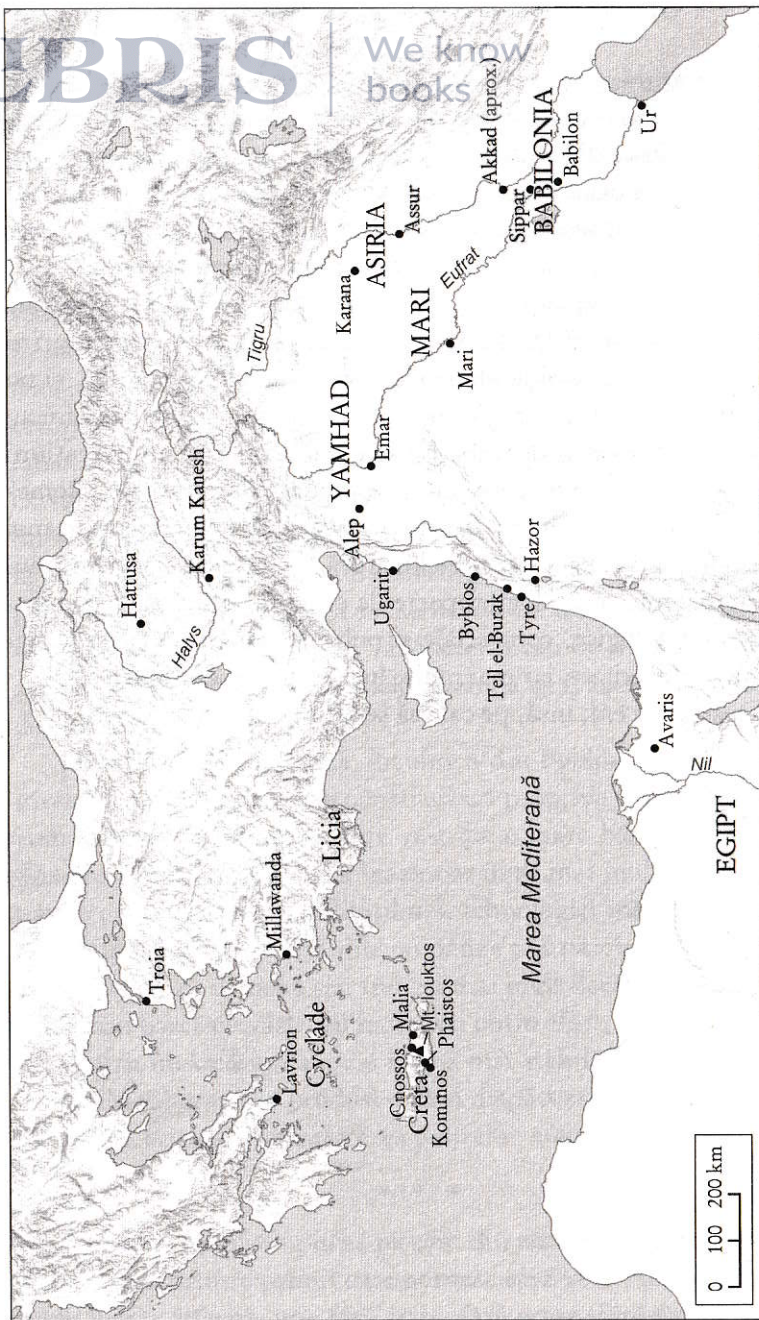
* * *

Jos, în port, a venit timpul să plecăm din nou. Marinarii noștri din Byblos sunt printre primii care pornesc spre vest. Acolo vor găsi o lume foarte diferită, una fără state, fără orașe, fără temple și fără

nicio literatură scrisă. În ceea ce astăzi numim Europa, oamenii trăiau în cea mai mare parte în sate fortificate și ferme împrăștiate, hrănindu-se din cultivarea pământului lor. Viața lor nu era nici primitivă, nici deosebit de săracă: ei nu îi citiseră pe marii intelectuali europeni ai secolului al XVIII-lea și nu știau că istoria ar trebui să fie un marș înainte către urbanism, comerț și lege.

Ei nu erau complet izolați. Roțile se găsesc în Europa Centrală încă din mileniul al IV-lea, dar erau mai puțin utile pe dealuri și munți decât pe câmpiile plane ale stepii sau Mesopotamiei, și nu par să fi ajuns deloc în regiunile vestice îndepărtate.³¹ Oamenii au păstrat legătura mai degrabă pe apă, călătorind în ambarcațiuni mici cu vâsle și canoe care puteau parcurge douăzeci de kilometri într-o zi bună: mai lent decât o caravană de măgari și mult mai lent decât mersul pe jos fără încărcătură.³² Uneori mai parcurgeau, totuși, distanțe mari. Dar departe de curentul principal al schimburilor tehnologice, comerciale și politice oamenii trăiau cu mai puțină complexitate, iar mai multe lucruri rămâneau la fel.

Acest lucru era, însă, pe cale să se schimbe.

2. Lumea europeană cca. 2000 î.e.n.

PALATUL LUI MINOS

CNOSSOS, CCA 1700 Î.E.N.

După un urcuș obositor cu măgarul dinspre coasta de nord a Cretei, palatul întins pe platoul de la Cnossos trebuie să fi fost o surpriză minunată. Ți-ai pus la adăpost animalele și te apropii de palat dinspre vest, urcând o scară largă în timp ce zidurile impozante se înalță în fața ta. Presărate cu ferestre uriașe și acoperite de creneluri ascuțite, clădirile strălucesc în nuanțe portocalii, sub lumina soarelui slab. După ce traversezi o curte pavată pentru a înconjura complexul pe partea stângă, intri printr-un hol străjuit de coloane pe flancul nordic. Apoi, cotești imediat la dreapta și urci, printr-un pasaj îngust până la lumina puternică a soarelui, într-o curte interioară vastă, construită pentru a găzdui banchete și festivaluri. Cu o lungime de 50 de metri și o lățime de 25 de metri, curtea poate găzdui 5 000 de persoane.¹ În stânga, o scară grandioasă leagă cel puțin două etaje deasupra solului de două sau mai multe etaje săpate în panta dealului de mai jos. Deasupra zidăriei de piatră, drept înaintea, se profilează muntele Iouktos, ca o căpățână rotundă și incoloră, profilată pe fundalul galben al amurgului.

Întregul complex reflectă bogăția, succesul și imaginația oamenilor care l-au construit. Zonele publice sunt acoperite de fresce cu animale fantastice, plante gigantice și atleți care sar peste tauri, strălucind în note de albastru, roșu și galben. Coloanele din lemn vopsite în roșu intens încadrează spațiile cu ferestre, deschise către aerul înmiresmat al insulei. La parter se află o lume mai intimă: camere confortabile, decorate cu modele geometrice bogate,